

Predrag Belić

KULT BOGORODICE U BIZANTSKOM OBREDU (III)¹

36. Uvođenje u hram Presvete Vladarice naše Bogorodice i Vazdadjevice Marije (21. XI)

Uzalud ćemo tražiti u Svetome pismu strogo historijski sadržaj ovoga tako milog i simpatičnog »dvanaestorog« praznika. I za nj vrijede sve one teološke misli, što ih sadržava 34. marginalni broj u drugom nastavku ovih napisa.² Stoga se ni kod ovog blagdana ni kod drugih sličnih više ne namjerava zadržavati na nekom apologetiziranju tradicijâ legendarne prirode, što ih Crkve Istoka od duboke davnine sveto i vjerno drže. I ovdje je prvo i glavno teološka poruka, a ne pjesničko ruho kojim se ona služi. Tako, premda je Presveta Djeva, prema izričaju crkvenih pjesama, »triljetstvovala tijelom«, i premda je »mladenčestvovala« po puti, Ona je već bila »savršena po duši«.³ Zar se ove pjesničke formulacije Istoka ne slažu s idejama tradicionalne mariologije na Zapadu?

U starim liturgijskim knjigama navode se kao autori pjesmotvora na ovaj praznik: Sv. Georgije Nikomidijski, Sergije Hagiopolita, Leon Magistros (»Maistor«) i Vasilije (Bazilije).⁴ Sv. Georgije unosi u svoj blagdanski kanon dijalošku izmjenju misli između sv. Ane, Bogorodičine majke, i »velikoga« svećenika Zaharije, Pretečina oca. Dogmatska terminologija tog razgovora očito nosi tragove kasnijeg teološkog razvoja, a ne onoga

¹ U drugom dijelu ovog napisa (vidi SB, 4/1978, 297—308) uza svu pažnju, ipak se uvukla jedna ili druga veća tiskarska pogreška. Na str. 298. u krestobogorodičnu srijede »1. glasa«, 7. stih treba da glasi: svetoga krsta (a ne: krista). Na istoj strani, u stavrotokiju srijede »4. glasa«, posljednja riječ u posljednjem stihu jest dati (a ne: dat) — uostalom, ionako se rimuje sa: mati! Na str. 299. u 11. bilješki treba čitati: liturgijske duhovnosti (namjesto: duhovitosti). Na str. 304. u grčkom naslovu otpusnog tropara treba da stoji Theotóke (namjesto: Theotóka).

² SB, 18 (1978), 301—303.

³ S. V. BULGAKOV, *Nastol'naja kniga dlja svajščennoslužitelej*, Har'kov 1900, ed. 2, 421.

⁴ Cf. Episkop VENIAMIN (MILOV), *Čtenija po liturgičeskomu bogosloviju*, Brjussel' 1977, 160. S obzirom na epohu kada su stvarali ti himnografi: Georgije u doba ikonoborstva (VIII-IX. st.), Sergios Hagiopolites u IX. st., Leon Magistros (»Maistor« ili »Choiropachtes«) o. 824-920, dakle u prvoj polovini života, suvremenik svete Solunske Braće, a Vasilije tek u prvoj polovini XIV. stoljeća. Cf. HANS-GEORG BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1977, ed. 2., 518—519, 594—595 i 707;

prema kraju I. stoljeća prije Krista. No taj je dijalog pjesnik upotrijebio kao temelj i uvodno objašnjenje daljnjih događaja, osobito samoga uvođenja u hram.⁵

Joakim i Ana — kroz cijeli život bezdjetni drugovi, ali napokon usrećeni čudesnim Božjim zahvatom — obećaše Svevišnjemu novorođenu kćer Mariju dati na službu kao neporočnu žrtvu. Kad joj je bilo tri godine, roditelji je povedoše u Jeruzalem, a Mala se, već u tom najnježnijem uzrastu, potpuno složila s roditeljima i njihovim zavjetom, te se nije strašila skoroga rastanka s njima. Liturgijska poezija prikazuje razne pojedinosti događaja: oproštaj u Nazaretu, samo putovanje na kome je najvećim dijelom Ana nosila Curicu koja još nije mogla hodati tako dugačkim »linijama«, pjevanje hodočasničkih psalama putem, posebno onih koji govore o carici, za kojom idu djevice i ulaze u hram Carev.⁶ Kako je, na primjer, Ana od vremena do vremena dirljivo bodrila malu Mariju na potpuno predanje u podvigu: »Djete moje! Ti sada ideš k Bogu, koji je Tebe dao meni. Budi mu žrtvom i miomirisnim kadom!«⁷

Na pragu jeruzalemskoga hrama, Zaharija, saslušavši Anin izvještaj, napuni se Duhom Svetim i odobri njen postupak: »... Ali ja ovdje nazirem nešto vanredno: djevojčica koja se uvodi u Božji Dom daleko nadi-lazi Svetinju nad svetinjama.«⁸ Blagoslovivši Presvetu Mariju, on uskli-knu: »Nama se zapali Svjetiljka što svijetli svijetu. Po njoj zasija svima u hramu najveća radost. Neka se sa mnom zajedno vesele duše proroka gledajući ovaj preslavni događaj u Domu Božjem!«⁹ A onda — izraz iz Ezekijelove knjige, koji je, malo prerađen, ušao i u loretske litanije: »Gospodnja vrata, Tebi otvaram vrata hrama. Pjevaj i klikći u njemu! Ja sam spoznao i uzvjerovao, da će se iz Tebe roditi Bog — Riječ!«¹⁰

Praznični tropar glasi u slobodnom prijevodu (glas 4.):

— *Sémeron tês eudokías Theoû tò prooímion*

— *Dnes' blagovolenija Božija predobraženie*

Mjera: -vv/   -vv/   -v

Danas se jasno u Božjem
Djeva pokazuje hramu
Gospodnje predobre volje
Predgovor ko da je živi,
Spasenja glasnica ljudskog,
Svima nagovješta Krista.

⁵ Ep. VENIAMIN o. c. 160—161.

⁶ Radi se o psalmu 45 (44) rr. 15—16. — Velika večernja: 2. i 5. stihira na »Gospodi vozvah«, 1. stihira na litiji... Jutrenja: sjedalen poslije 3. pjesme kanona... Cf. Ep. VENIAMIN, o. c. 161—162.

⁷ Velika večernja: 2. stihovnja stihira. Prema parafrazi episkopa Veniamina, o. c. 162.

⁸ Jutrenje: 1. kanon: 1. i 3. tropar osme pjesme — opet prema parafrazi Episkopa Veniamina 1. c.

⁹ Mala večernja: 1. stihira na »Gospodi vozvah«. Jutrenje: 1. kanon, 6. tropar 8. pjesme i 8. pripjev uz 9. pjesmu. — Sve prema parafrazi Ep. Veniamina o. c. 163.

¹⁰ Velika večernja: 1. stihovnja stihira: prema parafrazi Ep. Veniamina 1. c.

I mi dè kliknimo Njojzi
Čvrstim i radosnim glasom:
»Stvorčevih naumâ, zdravo,
Odlično svih ispunjenja!«

37. Otkako sam se kao trinaestogodišnji dječak (1932) stao intezivnije zanimati kršćanskim Istokom, posebno Pravoslavljem, ovaj me je praznik uvijek naročito privlačio i punio mi dušu utjehom, kad god bih išao u crkvu bizantskog obreda, bilo katoličku ili pravoslavnu. Posebno su me impresionirali posljednji stihovi ovoga tropara godine 1968, kad sam pri završetku svojih rimskih studija imao sreću da posljednja dva mjeseca (listopad i studeni) proživim u Papinskom ruskom zavodu (»Russicum«). Ti su mi stihovi odzvanjali u ušima i duši, jer sam ih oduševljeno pjevao ovoga praznika, uoči svetkovine kod vsenoćnog bdenija, ujutro kod liturgije, u trpezariji kod objeda i večere (uvijek se ondje molitva pjeva i prije i poslije blagovanja) i tako redom kroz slijedećih pet dana, koliko već traje poprazdenstvo: »*Toj i mi veleglasno vozopijim: radujsja, smotrenija Zižditeljeva ispolnenije!*« (U grčkom izvorniku: »... *Chaïre, tés oikonomías toû Ktistoû ekplérosis*«).

Doista, teološka je misao ove svetkovine izražena u postepenom i sve savršenijem ispunjavanju Stvoriteljeve predvječne zamisli o Utjelovljenju i Otkupljenju, u kome Marija ima poslije Krista prvo mjesto. Na žalost, prostor ne dopušta da ovdje dulje i dublje razvijam ostale ideje iz vovedenskog bogoslužja, ali bih ipak smatrao velikim propustom, kad ne bih odgovorio na jedno pitanje koje se katoliku spontano nameće čim se spomene ispunjenje Stvoriteljeve zamisli. Je li u blagdanskoj poeziji barem uključno sadržana ideja bezgrešnog Marijana začeca? Ovo pitanje postavljam to radije što me je prijatelj pravoslavni svećenik — i to sam, motu proprio — upozorio na *sjedalen* (vrsta liturgijske pjesme) u jutrenju, gdje se, po njegovu mišljenju, jasno govori u duhu vjere u Bezgrešno Začecé. Čak me je poveo u svoju crkvu, da mi pokaže crkvenoslavenski tekst u minejama iz XVIII. stoljeća. Zamolio me da mu potražim grčki original toga mjesta. Ja sam u prvi mah bio malo skeptičan, osobito stoga što je knjiga *Mineja* bila tiskana u Ukrajini: mislio sam naime da je to baština Sjedinjenje Crkve, odnosno kasni utjecaj katoličkog Zapada na pravoslavne u Velikoj Kneževini Litvi prije političkog sjedinjenja s Moskvom. Grčkog izvornika nisam pronašao sve dok nisam počeo pisati ovaj treći nastavak.

A sad čujte paradoks! Dok pravoslavni svećenik — koji i te kako želi obnovu kršćanskog jedinstva, samo »na jednakoj nozi«, bez poniženja, kapitulacije ili izdaje svetog pravoslavlja — vidi u citiranoj liturgijskoj pjesmi očiti dokaz vjere staroga kršćanskog Istoka u bezgrešno Marijino začecé, dotle katolički svećenik — koji također gori za autentičnim crkvenim jedinstvom — drži, pošto je kako-tako proučio stvar, da se tim tekstom *ne može* dokazivati *Conceptio Immaculata!* Upravo zato što sam

smrtni neprijatelj brzopletih unija, odbijam ovakav »dokaz«. Kako je naša revija namijenjena u prvom redu svećenstvu, nadam se, da mi O. urednik neće prekrižiti slijedećih redaka.

Citirane pjesme nemaju samo one *Mineje* tiskane u Ukrajini XVIII. stoljeća, nego je donose i liturgijske knjige — meni u ovaj čas pristupačne — što su ih tiskale pravoslavne Crkve u Čehoslovačkoj¹¹ i Jugoslaviji.¹² Navodim najprije crkvenoslavenski početak te pjesme u kome bi se, navodno, imao nalaziti onaj »dokaz«:

»Préžde začátija čistaja, osvjatilasja jesì Bógu,
i róždšisja ne zemljì, dar prineslásja jesì nynje jemù,
ispolnjájušči otéčeskoje obješčánie...«

Oba spomenuta izdanja — i čehoslovačko i srpsko — imaju posve jednak tekst, pa čak i iste interpunkcije, s jednom neznatnom i nebitnom različicom, što srpsko izdanje nema zareza poslije treće riječi »čistaja«, kao što ga ima čehoslovačko i kako sam ga i ja gore prepisao. Svatko tko je upućen u povijest pravopisa zna da u najstarija vremena ljudske pismenosti nisu uopće postojale interpunkcije. Kasnije se one postepeno razvijaju i usavršavaju (npr. nekoć je »točka — zarez« značila upitnik, točka u razini gornje pomoćne crte srednjega pismovnog prostora dolazila je na mjesto naše današnje dvotočke i uskličnika i sl.). Kad su se potkraj Srednjeg vijeka stari rukopisi uzeli tiskati, izdavači su ili nepromijenjeno preuzimali interpunkcije rukopisnih predložaka, ili su ih, prema suvremenoj ortografiji i *svome shvaćanju teksta*, mijenjali. S ovom napomenom, pogledajmo grčki, originalni tekst ovoga mjesta, što ga prepisujem iz rimskog izdanja (god. 1967).¹³ Ono — osim interpunkcije — ima i umeznute asteriske (zvijezdice) za ritmičku podjelu kod pjevanja. Asteriske ispuštam, ali zato mjesto njih pišem stihometrijski, a interpunkcije vjerno prenosim, s napomenom, da moja dvotočka znači grčku točku u razini gornje grance srednjeg pismovnog prostora. Iz tehničkih razloga, ne mogu prepisivati grčkim slovima nego transliteriram latinicom:

»Prò syllépsews, Hagné, kathegiásthes twi Thewi:
kaì techtheísa epì gês,
dwron proséchthes nyn autwi,
apopleróusa patrwan epangélian...«

Izdavač je doista pogodio pjesnikovu misao! Zarezi prije i poslije »Hagne« znače da je to vokativ, što uostalom potvrđuje i kontekst s drugim licem singulara. Pjesnik se naime obraća izravno Mariji pa joj

¹¹ Velikij Sbornik. Čast' Vtoraja: Mineja prazničnaja. Praga 1952, str. 317.

¹² Zbornik crkvenih bogoslužbenih pesama, psalama i molitava. Izvod iz Tipika i crkvenoslavenski rečnik. Beograd 1971, str. 154—155.

¹³ Anthológion toú hólou eniautoú. Teuchos prwton... En Rhwméi 1967, str. 1009. Činjenica da je to katoličko izdanje, ne mijenja ništa na stvari: razlika u interpunkciji samo nas sili da se dublje zamislimo u smisao što ga je pjesnik nosio u duši i onda izrazio stihovima. Ipak bi mi bilo milije da sam mogao citirati grčko pravoslavno izdanje.

veli da je Ona bila još prije svoga začeca posvećena Bogu — očito prema kontekstu čitavog pjesničkog opusa na ovaj blagdan: prije tzv. »aktivnog začeca« — po roditeljima koji su bili zavjetovali Bogu da će mu posvetiti čedo koje se (iako se) njima bezdjetnima začne i rodi! Moj je prijatelj shvatio ono »prežde začetija čistaja« kao eliptiku gramatičke kopule, biva: Ti si bila prije začeca čista, odnosno, Ti, koja si bila čista još prije začeca, posvetila si se Bogu. No to nije smisao vjere u Bezgrešno (tzv. »pasivno«) Začece koje, istina, pretpostavlja Božju pramisao i praodluku, ali po sebi izravno znači stvarnu, od prvoga časa Marijina fizičkog opstojanja, slobodu od iskonskoga grijeha. Drukčije tumačenje ovog sjedalena čini mi se nasiljem nad tekstem i kontekstom. Zato dajem svoj prijevod početka ove pjesme, i to u nevezanoj mjeri (»pjesma u prozi«), ali opet stihometrijski prema asteriskima u grčkom izdanju:

»Prije začeca, o Čista, posvetiš te Bogu:
 A kad se rodi na zemlji,
 Prinesoš te sada Njemu na dar,
 Da tako ispuniš navještaj (dan Tvojim) roditeljima...«

Ovim nipošto prekritičnim stavom, nisam ni najmanje htio obeshrabrati mladih teologa-mariologa da se ne usude u liturgijskim pjesmama ove svetkovine tražiti mjesta, izričaja i slika što se mogu (pa i više nego samo »mogu«) tumačiti u svjetlu vjere u vanrednu, ničim nezasluženu odliku Bogorodičina neokaljanog ulaska u svijet opstojnosti. I meni se čini, da se mišljenjem kako je Marija oslobođenja od iskonskoga grijeha tek u času Blagovijesti — tj. s mišljenjem što se među istočnim bogoslovima stalo širiti tek od XVI. stoljeća, ako stoje zaključci Gordillovih istraživanja¹⁴ — teško mogu složiti neki pjesnički izričaji u službi praznika Uvođenja u hram. Tako je npr. prema njima Marija bila, i to već sada kao trogodišnja djevojčica, dakle davno prije Blagovijesti: »duhovna škrinja u koju se smjesti Nesmjestivi!«¹⁵ Za Mariju već u ovom nježnom uzrastu pjeva sveta Crkva: »U Svetinju nad svetinjama uvodi se sveta i neporočna..., jer je Ona presveti hram svetoga Boga našega!«¹⁶ (Mi bismo vjerojatno rekli obratno: »... jer je Ona sveti hram Presvetog Boga našeg«, ali je pjesnik jamačno imao svojih razloga, koje nisam uspio dokučiti). Već za ovaj najraniji odsjek Marijina života himnografi govore o najvećoj svetosti kad je nazivlju »Bogozaručnicom« (*Theónymphe, Bogonevjesto*), koja se — upravo zato što je već posvećena — sada u hramu, čak u Svetinji nad svetinjama, odgaja duhovnom hranom koju joj Gabriel donosi — *Preneporočnoj* (»... *pròs sè Panámwmon, ... k tebjè Vseneporočnoj*« — latinski bi se to moglo reći u superlativu: *Tibi Imaculatissimae*).¹⁷

¹⁴ MAURICIUS GORDILLO, *Mariologia orientalis*. OCA 141, Roma 1954, 134—149.

¹⁵ Velika večernja: 1. stihira gl. 1. na »Gospodi vozvah«.

¹⁶ Velika večernja: 1. stihira gl. 4.

¹⁷ Velika večernja: stihira prije SLAVA OCU... gl. 8.

»Nebesa padoše u ekstazu («eksestazan...«, »udivišasja...«) kad vidjevše kako se Duh Sveti nastani u Tebi, ... *Prečista, Neoskvrnjena...!*«¹⁸

Previše bismo se zadržali na blagdanu Uvođenja u hram kad bismo već samo s ovog stanovišta pabirčili po prekrasnom kanonu jutrenja. Zato na kraju, navedimo tek praznički kondak i irmos — oba su himna pjesmotvor »*toû Kyriou Georgiou*«:

Kondak (gl. 4)

— *Ho katharwtatos naòs...*

— *Prečistyj hram Spasov...*

Mjera: v/-vv/-v

U Gospodnju kuću
Gle uvode danas:
Hram prečisti Spasov
I ložnicu zlatnu:
Tu Djevicu blagu
Ko riznicu svetu
Božanstvene slave.

A ulazi s Njome
I Svetoga Duha
Nepojmljiva milost!

Njoj Anđeli Božji
Bez prestanka poju,
Jer ostaje vijekom
Nebeski nam šator!

Irmos (gl. 4)

— *Hws empsychwi Nawi Theoû...*

— *Jako oduševlenomu Božiju kivotu...*

Mjera: v/-vv/-vv/-v

Života pun Hram, Škrinju Božju
Da nikoja nečista ruka
Doticat se drznula nije!

Iz vjernih, sve čistijih ustâ
Nek anđelska ori se pjesma
Božanstvene radosti puna:

»Uistinu, zbilja i stvarno
Ti viša si od svakog stvora,
O Prečista Djevice-Majko!«

---

¹⁸ Ib.

38. Blagovijest Presvetoj Gospođi našoj Bogorodici i Vazdadjevi Mariji (25. III)

Je li ovo Gospodnja svetkovina ili Marijina? S pravom se možemo ovako pitati, jer se i kod nas na Zapadu dugo mislilo da je to Gospin blagdan. Sjećam se dobro, kako nam je pred trideset i više godina — dakle davno prije II. vatikanskog sabora — jedan naš profesor govorio da je ovo Gospodnji, a ne Marijin blagdan, budući da se slavi središnje Otajstvo povijesti spasenja, a da se Marijin udio pri tome slavi 11. listopada blagdanom njezina bogomajčinstva. Samo, ovaj potonji blagdan uveo je za cijelu Crkvu (zapadnih obreda) istom Pio XI. prigodom proslave 1500-te obljetnice Efeškog Sabora na kom je definirana teotokija (431 — 1931). A dotada? Držim, da bi se moglo reći da je to zajednička slava zajedničkog Otajstva i Sina i Majke. Marija nije nipošto zapreka onima koji hoće k Isusu, niti paravan što ga zakriva, nego — put k Putu, Istini i Životu! Ali, ako je ipak prema shvaćanju rimske liturgije — barem pokonciliske — glavni naglasak stavljam (*in directo*) na Utjelovljenje Riječi, a tek drugotno na Marijinu ulogu (*in obliquo*), kako to i sam Opći rimski kalendar izražava naslovom: *In Annuntiatione Domini — Sollemnitas* (ne spomenuvši u titulu Marije!), onda bismo za ovu istu svetkovinu u bizantskom obredu mogli reći gotovo obratno: *Navještaj usrećujuće vijesti Presvetoj Gospođi našoj i Vazdadjevi Mariji* (Grčki: *Ho Evangelismós...¹⁹*). Velim »gotovo«, jer je nemoguće od pojma »Bogomajčinstva« odmisлити pojam »Utjelovljenja«. Ali u samom naslovu ne spominje se izričito ni Isus ni Učovječenje, osim samo uključno, u izrazu »evangelismós« »blagovijest«. Značajna je razlika — iako nipošto ne tvrdim da je ona beziznimna — da Istočnjaci počinju sa biblijskim konkretnostima što im onda služe kao odskočnica da se duhom vinu do vrtoglavih visina vječne teologije (u najužem smislu te riječi), dok Zapadnjaci — barem od skolastičkih vremena — unose u svoju heortologiju, neću reći baš apstrakcije, ali nevidljive, natprirodne stvarnosti, tek zaključivanjem i dugim razvojem izvedene iz Objave, u kojoj se kriju »implicite«. Tako blagdane Tijelova, Srca Isusova, Krista Kralja, Marijina bogomajčinstva i sl. Za ilustraciju podsjećam na razliku mentaliteta — još od otačkih vremena — u pristupu k najvišem kršćanskom misteriju: dok istočni Oci prvotno gledaju u Bibliji konkretno objavljenje pojedine božanske Osobe pa govore o »Treís« — o *Presvetoj Trojici*, dotle zapadni idu jednostavno i izravno k zaključku i izvodu iz Biblije: (jedna narav, jedan Bog, a tri Osobe, dakle) »*Trinitas*« — *Presveto Trojstvo*.²⁰

¹⁹ Grčki (u latinskoj transliteraciji): *Ho Evangelismós tēs hyperagias Despoines homwn Theotókou kai aeiparthénou Marías*.

²⁰ Izraz se ne nalazi u Sv. pismu, ali ga ima, kako je poznato, već u II. stoljeću Teofil Antiohijski — istina, istočnjak, samo tada u Crkvi još nije postojala neka veća razlika i napetost između »Istoka« i »Zapada«.

39. Zbog svog položaja u Velikom Postu — odnosno ponekad (ali vrlo rijetko) čak i u samom uskršnom tjednu — Blagovijest ima samo jedan dan pretprazdenstva (24. III) i samo jedan poprazdenstva (26. III). Ali zato je intenzivnost njena dogmatskog sadržaja tipikom izražena na drugi način: Blagovijest može, kako bi se reklo jezikom latinske rubricistike, »čak konkurirati« — Velikom petku, pa i samom Uskršu! Ako Blagovijest padne na bilo koji dan Svetog i velikog tjedna, služe se — barem djelomično — »promjenljivi dijelovi« i jedne i druge službe (slave)! Mislim da tu nema nikakve nepravilnosti, jer je i Učovječenje i Otkupljenje objektivno uzevši jedan »Kristov misterij«. U tom smislu, ja ne vidim teškoće zašto se npr. tzv. »korizmene« pjesme koje rade prvenstveno o muči Isusovoj ne bi smjele pjevati u korizmi nego samo u Svetom i velikom tjednu. To bi naime praktički značilo samo Cvjetnicu, Veliki četvrtak i Veliki petak, dakle dilemu: ili u ta tri dana (jer od ponedjeljka do srijede obično ne dolaze mase u crkvu) otpjevati (ako možeš) desetke takovih pjesama, ili — unatoč ne rijetko uspelim tekstovima i još uspjelijim melodijama — baciti ih u ropotarnicu historijskih arhiva i biblioteka, odnosno u najboljem slučaju, jednu ili drugu otpjevati na kakvom koncertu duhovne glazbe! Postoje psihološki razlozi za jedno rješenje, ali postoje teološki motivi i za ono drugo, suprotno i šire, na koje pastoralna razboritost može polako pripravlјati vjernike i odgajati ih za slučajeve kao što je npr. »konkurencija« Blagovijesti i Velikog petka (ili čak Uskrsa) u bizantskom obredu.²¹

40. Bogoslužje riječi na Blagovijest, a osobito pjesme u njemu, jesu specifična kateheza, tj. biblijsko — pjesnički — dramatska, a dogmom skroz na skroz prožeta parafraza događaja što postade prekretnicom u povijesti čovječanstva: »*annus Domini (cae Incarnationis)*«. Evo npr. kako se već kod Velike večernje (tj. 24. III. navečer) započinje oris Otajstva:

— *Prva stihira na »Gospodi vozvah«*²²
Mjera: -v/-v/-v/-v

Otkrit vječnu namisao
Gabrijel pred Djevu stade
Pozdravi je, pa nazove:

²¹ Neka se ovo, molim, nipošto ne shvati — kao što se (na moju veliku žalost) pred 4 godine krivo shvatila napomena u jednome mome članku u SB — kao tobožnja kritika biskupa, pa čak i pape, a što u stvari nije nipošto bio slučaj. U ime liturgijske teologije zabranjivati pjevanje hrvatskih dosada »korizmenih« pjesama izvan Svetoga i velikog tjedna značilo bi, mislim, zanemariti božjenarodsku dimenziju bogoslužja, tim više što kod svake Mise — i to baš uvijek: i »kroz godinu« i na Božić... — svećenik poziva taj isti Božji narod da poslije pretvorbe poklikom izrazi anamnezu, tj. sjećanje na Kristovu smrt, uskrsnuce, uzašašće... onda se prema ovom pretjerano i preusko uzetom psihološkom načelu ne bi valjda smjela izvan Svetog tjedna moliti ni žalosna krunica, ni obavljati križni put?! Ovdje u inozemstvu gdje pišem ovaj članak (Pressbaum bei Wien) nemam pri ruci dokumentacije kojom bih mogao utvrditi činjenicu, kako ostali naši biskupi nisu slijedili u spomenutoj zabrani onoga svoga, sada već pokojnoga kolegu, a koga ja, ponavlјam, ne samo kao biskupa nego i kao sveca i svoga predragog profesora gornjim refleksijama nisam ni pod koju cijenu htio destruktivno kritizirati!

²² Na žalost, pred polazak u Austriju zaboravio sam ponijeti »incipite« za ove pjesme, koje sam u Zagrebu, u nestašici grčkog izvornika, bio morao prevoditi sa crkvenoslavenskog prijevoda.

»Zdravo, zemljo nesijana,
 Zdravo, grme neizgoriv,
 Zdravo, bezdno nedogledno,
 Zdravo, moste do nebesa,
 Ljestvica si Ti visòka
 Koju Jakov u snu vidje.
 Posudo božanska Mane,
 Zdravo, kletve opozive,
 Adama pomilovánje:
 Gospod Bog je s Tobom vazda!«

U slijedećim se stihirama nastavlja dijalog, a od »SLAVA« dolazi odulji »samoglasen« (*autómelon*) gdje Gabriel u monologu razvija prekrasne dogmatske misli o misteriju dana. Od triju *paremija* (starozavjetnih čitanja) druga i treća su kao i na ostale Bogorodičine praznike (o kojima smo već ranije govorili), dok je prva uzeta iz 3. poglavlja knjige Izlaska, što radi o gorućem grmu. Taj motiv je vrlo čest u istočnoj marijanskoj himnodiji a znači Božanstvo i njegovo djelovanje u smislu ekonomije spasenja. Zato nas ne treba čuditi da je glasoviti ruski teolog O. Sergej Bulgákov svojoj mariološkoj monografiji dao naslov *Kupina neopalimaja* (grm što ne izgara).²³

Evo još nekoliko teološko-pjesničkih slika iz prve stihire na litiji (glas prvi), prema kojim je Bogorodica: »... Poziv Adamu da se vrati u raj (*Adamovo vozvanie*)..., Evino izbavljanje..., Radost svijeta i veselje roda našega.,, Prihvatilište Nesmjestivoga Bića (*vmjestilišće nevmjestinago Jestetstva*)...« A u trećoj stihiri Crkva pjeva Mariji: »Raduj se, Prijestolje nebeskoga Cara, raduj se, goro nesječena...!«

Stihovi na »SLAVA« (osmoga glasa) govore onim jakim antitetičkim rječnikom svetih Otaca izravno o tajni Učovječenja, ali ni oni ne mogu nipošto zaobići Marije:

»... O čuda!
 Bog — među nama!
 Nesmjestivi — u utrobi!
 Nadvremeni — u vremenu!
 A što je daleko slavnije — besjemenom začet!...«

Poslije stihovnji jedna značajna stihira kozmičkoga sadržaja:

»... Djevica prima radost:
 Sve na zemlji postaje nebom,
 Svijet se oslobađa — praprokletstva!«

²³ Šteta samo što ondje ima ideja koje se udaljiše od tradicionalne teologije tako da su se od knjige »distancirali« i mnogi članovi hijerarhije.

Upravo ova ideja, kako se čovječanstvo preko otajstva Utjelovljenja oslobodilo (dakle jedna — ali pametna — teologija oslobođenja), živjela je u svijesti dobrog pravoslavnoga ruskog naroda kroz stoljeća pa je kod njega i dobila prekrasan i pun simbolike narodni običaj, da se na Blagovijest iz krletke pušta ptičica na slobodu. Valiki Puškin opjevao je to kao osamnaestogodišnjak kada je, mislim 1817, putovao Moldavijom. Nije mi poznato, je li itko na hrvatski prepjevao tu sasvim kratku pjesmicu (od kojih osam stihova u dvije kitice) pod naslovom *Ptičica* (ruski: *Ptička*). Nemam pri ruci samoga ruskog teksta pa zato moram u prozi više prepričati negoli prevesti taj biser ruske poezije, jer sam ga posljednji put čitao pred tridesetak godina, ali se ipak nadam da me tu moja memorija nije mnogo izdala:

»U tuđini, daleko od domovine
Sveto obdržavam davni običaj:
Na Blagdan Proljeća (!)
Puštam na slobodu ptičicu.

I gle, postadoh dostupan pouci:
Zašto da se tužim na Sudbinu,
Kad sam makar samo jednom hiću
Mogao dati slobodu?«²⁴

41. Velika večernja završava otpusnim troparom. Ali ovdje moram upozoriti cijenjene čitatelje SLUŽBE BOŽJE na jedan neobičan izričaj već u prvome stihu. Radi se o prijevodu originalne grčke riječi *to kephálaion*, koju je drveni crkvenoslavenski prevodilac prenio kao *glavízna*. Ja prevodim ovdje s *glavnina*, premda osjećam da ćete, pročitavši je prvi put, očekivati na tome mjestu izraz *početak*. Biva, Blagovijest znači i zoru, početak našega spasenja. Sjetimo se ideje — vodilje Mariološko-marijanskoga kongresa u Zagrebu 1971: *Marija — početak boljega svijeta!* I ja sam tako dugo osjećao, ali sam se, nakon konsultiranja i najboljih rječnika — klasičnih, patrističkih, biblijskih — i nakon dubljeg razmišljanja odlučio sam se upravo za ovakav prijevod. Leksički razlozi: *tò kephálaion* znači »najviše, najglavnije, glavna točka, glavnica, smisao...« (Senc), »gradnja, predmet, sadržaj, točka optužbe (élegchos), članak, summa (Theologiae!), sažetak, kratak paragraf...« (Lampe). Biblijski

---

²⁴ Nadam se da me nije izdala memorija, jer sam tu pjesmu duboko doživio u prvim godinama svećeništva. Neka mi bude dopušteno »ispovjediti se« barem ovdje u »fus-noti«. Što svojom nespretnošću, što nerazboritošću, pa nesmiljenim, ostrim, stalno ponavljanim kritikama starijih... bio sam počeo doživljavati u pastoralnom djelovanju neuspjeh za neuspjehom. U dubokoj duhovnoj krizi i ostavljenosti, bolno sam pitao sam sebe: »Zašto si postao svećenikom, kad eto nisi nikako sposoban za tu službu? Stvarnost je sasvim drukčija negoli onaj san o sreći u tihim, dugim godinama formacije...!« Ali, tada mi — uz devetnice Gospi — ova Puškinova pjesma postade svjetlom — barem za neko vrijeme: »Zašto žališ za vidljivim uspjesima kod ljudi? U duhu vjere, ne smiješ se tužiti ako si kao oruđe Božjega milosrđa preko valjane ispovijedi posredovao da se makar samo jedna duša oslobodila smrtnoga grijeha...?«

razlog: U Ef 1, 10 ne nalazi se dođušé imenica *kephálaion*, nego glagol *anakephalaiwsasthai*, ali koji dolazi od istog konijena kao i prva riječ, tj. od *he kephalé* = glava. Taj glagol naši prevodioci NZ prevode: obuhvatiti sve pod Kristom kao glavom, uglaviti sve u Kristu. Nekoć su, prevodeći s Vulgatina »instaurare omnia in Christo«, pisali »obnoviti sve u Kristu« — naročito kad su komentirali geslo sv. Pija X. Ali to je tražilo ipak dublju i točniju dopunu u smislu biblijske teologije: da obnoviti — ali vraćanjem svega Kristu kao Glavi — i s obzirom na vjerski pogled na svijet (obnova biblijskih studija, borba protiv zabluda modernizma i drugim...) — i s obzirom na milosni život vjernika («otvaranjem tabernakula«, tj. euharistijskim dekretima i promicanjem aktivnoga liturgijskog života i crkvene glazbe kod svih članova Crkve) — i s obzirom na eklezijalnu kompaktnost (spremanjem novoga crkvenog zakonika barem za zapadne katolike). Utjelovljenje je kapital — glavnica svega ostaloga u djelu spasenja. Zato je, mislim, Eusebije Cezarejski mogao početi svoju povijest Crkve od — Utjelovljenja!²⁵

Povezavši dakle i leksičke i biblijske razloge u sintezu, mogli bismo zaključiti da je bizantski pjesnik ovog tropara htio reći, kako je Utjelovljenje na Blagovijest donijelo ljudima kapital spasenja od kojega će svijet najprije oživjeti, a onda i zauvijek božanski živjeti:

Tropar (glas 4.)

— *Sémeron tês swterías hemwn tò kephálaion...*
 — *Dnes' spasenja našego glavizna...*

Mjera: -v/-v/-v/-v

Danas nam — glavnina spasa!
 Vječna Tajna javom biva:
 Sinom Djeve Sin bi Božji,
 Gabriel pak radost glasi.

Bògorodnoj Djevi zato
 Kliknimo svi s njime rado:
 »Omilòstivljena, zdravo,
 Gospod Bog je s Tobom vazda!«

42. I jutrenje vrvi smjelim pjesničkim i dubokim teološkim slikama. Navješćujući Cara, anđeo reče Mariji: »... Blagoslovljena Marijo, nepostiživo i neizrecivo čudo, obnovu čovječanstva...!«²⁶

²⁵ Ne mogu navesti referencije, jer u mjestu gdje pišem nemam toga djela. Držim da je precizan citat u ovom članku manje važan negoli da on i opet previše zakasni u tisak. To neka vrijedi i za ostale samo uz pamćenje citirane navode!

²⁶ Sjedalen, glas 1.

Šesta pjesma u kanonu — kondak — zapravo i nije neposredno inspirirana samim otajstvom Blagovijesti i Utjelovljenja, nego je preuzeta iz znamenitoga Akatista Presvetoj Bogorodici. Ova strofa izražava zahvalnost Carigrada zato što ga je Gospa oslobodila od propasti. Mnogi misle da se tu radi o perzijsko-avarskoj opsadi godine 626. u vrijeme cara Heraklija i patrijarha Sergija, kome su neki pripisivali i sam pjesmotvor. Pjesmica je u 1. licu jednine, gdje se personificirani Carigrad — *he Pólis sou* (ja, Tvoj grad) — izravno obraća Bogorodici. Već je slavenski prevodilac to mjesto presudio u 3. osobu množine: *ljudije* (narod), a sličnom se pastoralnom elastičnošću i prevodilačkom slobodom i ja služim. Moj se pak prijevod ove pjesmice malo razlikuje od latinskoga prijevoda za grčki termin *hypérmachos*, koji ga izražava kao: »Tibi... invictae Imperatrici...«²⁷ No, meni se čini da bi — sve prema kolegijski rađenom i solidnom Lampeovu grčkom patrističkom rječniku — bolje bilo reći: »... vojvotkinji braniteljici« (sc. u ratu) ili kako sam to već napisao u vezanoj mjeri u ovom tekstu:

Kondak (glas 8.)

— *Têi hypermáchwi strategwi tà niketéria...*

— *Vozbrannoj Vojevodje pobjediteljnaja...*

Mjera: -v/-v/-v/-v
                  -v/-v/-vv

Hrabroj našoj Braniteljki
           Pobjedničke ore sad
 Zahvalnice-pjesme roda
           Što ga oslobodi zla:
 Sluge Tvoje pjevaju Ti,
           Bogorodna Djevice!
 Nepobjednom silom svojom
           Spási nas od nevolja,
 Srca da ti klikću: »Zdravo,
           Djevičanska mladenko!«

Premda, dakle, ova pjesma nije bila izravno inspirirana otajstvom Blagovijesti, ona ipak — prema pravoj teologiji oslobođenja (a jedan je primjer i 626!) — i te kako dobro ulazi u okvir ovoga velikog praznika!

43. U devetoj pjesmi kanona (*irmós*) nalazi se slika Gospe kao škrinje zavjetne koju nečiste ruke ne smiju taknuti (valjda aluzija na 2 Sam 6, 6—8?), dakle ista slika što smo je sreli na praznik Uvođenja u hram.

²⁷ PG 92 (pod Pisida), 1336 sqq.

Pjesma ipak nije sasvim ista, pa je stoga i donosim u svome prijevodu, da se vidi barem jedan primjer biblijskih »selećih motiva« u crkvenoj poeziji Bizanta:

Irmos

— *Evangelízou, gê, charàn megálen...*

Mjera: -v/-v/-v/-v

Tebi, Zemljo, radost velja
Navješta se, a Nebesa
Slavu Božju neka diče!

Škrinju živu Tajne Božje
Da nijedna ruka grešna
Taknuti se drzla nije!

Usne vjernih Bògorodnu
Gromoglasno neka poju,
Anđeoskim zvukom divnim
U radosti vijekom klikću:

»Omilòstivljena, zdravo,
Gospod Bog je s Tobom vazda!«

Završavam 8. stihom »*Blaženni*« kod Božanske Liturgije: »Bog obeća praocu Abram, da će se u njegovu potomstvu, Čista, blagosloviti narodi, a po Tebi se danas ono obećanje dovršava!«

Nije lako naći ljepše pohvale!

(*Nastavit će se*)